

УДК 72/01:728.6(477)

Кюнцлі Романна Василівна, кандидат філологічних наук,
доцент Львівського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВИХ РІШЕНЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Особливістю архітектурно-просторових рішень сучасної української церковної архітектури є поєднання традиційного та модернового. Завдання українських зодчих на сучасному етапі розвитку цієї архітектури створити таку архітектурну організацію простору храму, при якому будуть запропоновані оптимальні умови для молитви і богослужіння, при яких буде правильно відтворений образ небесного храму Божого, барвами та символікою врівноважено психологічний й емоційний стан людини.

Ключові слова: сучасна церковна архітектура, український християнський храм, традиційне, національне, модернове.

Задовольнити високі вимоги української спільноти та релігійних громад щодо архітектурно-просторових вирішень модерної храмової архітектури можливо лише при ґрунтовному вивченні й новому трактуванні національних традицій, пошуку сучасних форм для їх вираження, збереження своєрідності і ідентичності української церковної архітектури при використанні новітніх методів будівництва та матеріалів.

Постановка проблеми. Особливістю архітектурно-просторових рішень сучасної української церковної архітектури є поєднання традиційного та модерного. «Традиція – це джерело національного існування, релігійно-моральна основа народного духа» [6; 70]. Традиція храмового будівництва – це елемент культури, що розкриває бачення Бога очима народу та визначає місце людини в духовному світі. Особливо традиція виразна, коли стосується архітектоники храмового будівництва й внутрішнього простору храму, оскільки саме через організацію простору храму можна простежити еволюцію духовності народу. Консервативні основи богослов'я, відображені в традиційній просторовій побудові храму та його розписі, еволюціонують у нових інтерпретаціях, створюють інтер'єр храму близьким сучасній людині. Завдання українських зодчих на сучасному етапі розвитку сакральної архітектури створити таку архітектурну організацію простору храму, при якому будуть запропоновані оптимальні умови для молитви та богослужіння, буде правильно відтворений образ небесного храму Божого, барвами й символікою врівноважено психологічний і емоційний стан людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем та традицій українського церковного будівництва займалися чимало учених, зокрема: О. Боднар, Р. Галишич, Т. Геврик, Р. Гнідець, І. Дерев'яно, Р. Жук, П. Іванець, О. Іванусів, Д. Крвавич, М. Німців, Р. Павлишин, В. Січинський, В. Слободян, М. Сополіга, Б. Черкес.

Проведення даного дослідження обумовлюється появою значної кількості стильових напрямів цієї архітектури, нових об'ємно-просторових рішень у церковному будівництві.

Постановка завдання. Аналіз розвитку храмової архітектури останнього десятиліття свідчить, що експерименти над храмовою архітектурою, пошуки власного я у нових формах та стилях призвели до втрати традиційного бачення сакральної архітектури, втрати духовності, що виявлялося через поєднання християнської віри і національної традиції. Тому на часі повернення до традицій побудови храму, переосмислення унікальних рис української сакральної архітектури, втілення їх у нових стилях і матеріалах. Архітектурні форми модерної сакральної архітектури, що розвиваються в нових соціально-політичних умовах повинні виражати зміни часу й погляди сучасників, разом із тим необхідною умовою для збереження національної ідентичності є дотримання особливих об'ємно-просторових рішень і купольного завершення церковних будівель, характерних українській храмовій архітектурі.

Виклад основного матеріалу. Українське церковне будівництво, оригінальне своїми національними рисами, є явищем світової архітектури. Українські зодчі: І. та Л. Левинські, В. і Є. Нагірні, Ол. Пежанський, Ол. Лушпинський, Р. Грицай, С. Тимошенко, В. Січинський, М. Німців, Р. Жук, З. Мазуркевич, Т. Геврик та ін. зуміли використати і творчо переосмислити стилістичний й типологічний матеріал національних традицій побудови українських храмових будівель. Генеза українського храмотворення – одна з найцікавіших сторінок історії української архітектури та мистецтва, це ті сторінки, що дають інформацію про становлення українства. Попри переписування і

суб'єктивні трактування історичних періодів, храмова архітектура є незаперечним аргументом розквіту чи занепаду не лише культури українського народу, а його життя. Подальше будівництво церков кінця XX – початку XXI ст. свідчить про національне піднесення в Україні. Проте інфекція універсалізму уже проникла в організм храмового зодчества і починає руйнувати найдосконалішу імунну систему національного організму – традиції, яка протистоїть універсалізму, що руйнує її мистецтво, архітектуру, культуру.

С. Гантінгтон – американський політолог, директор Інституту стратегічних досліджень у Гарвардському університеті пише про універсалізм як ідеологію Заходу (мова йде про «давоську культуру», культуру «обраних»), яка повинна протистояти незахідним культурам. «Щороку майже тисяча бізнесменів, банкірів, урядовців, інтелектуалів і журналістів із десятків країн зустрічаються в Швейцарії на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. Майже у всіх цих людей є університетські ступені з точних чи суспільних наук, бізнесу, права; вони працюють зі словами та / або числами, досить побіжно говорять англійською; працюють на уряди, корпорації та академічні установи, у яких сильні міжнародні зв'язки... Вони, як правило, поділяють віру в індивідуалізм, ринкову економіку і політичну демократію, що також широко поширене серед людей західної цивілізації. Люди з Давосу контролюють практично всі міжнародні інститути, багато урядів світу, значну частку світової економіки і військового потенціалу. Таким чином, давоська культура вкрай важлива. Однак скільки людей у всьому світу поділяють цю культуру? Поза Заходом її поділяють, мабуть, менш 50000000, або 1% світового населення» [9; 76]. Українцям не потрібно шукати відповіді на питання: хто вони? Історія їх культури є на це відповіддю. Однією з найвизначніших складових у цій культурі залишається сакральне-духовне сприйняття українцями всесвіту та його Творця і відображення цього в особливій об'ємно-просторовій побудові храму. Ігнорування цим фактом може призвести до втрати ідентичності національної церковної архітектури, що, в свою чергу, може негативно вплинути на релігійно-естетичні та духовні погляди християнської спільноти.

Так, поява в українському храмовому будівництві церков без баневих завершень, із приземистими формами не лише спотворює символіку християнського світогляду українців, але відриває їх від традиції, які є основою збереження ідентичності української нації, її самотності. Поза сумнівом, що такі архітектурні творіння є наслідком впливу західного універсалізму, який часто орієнтований не на місцеві традиції, а на пошук універсальних форм. Архітектурно-просторові рішення будівель оригінальної сакральної архітектури визнаних авторитетів (Капела в Роншані, арх. Ле Корбюзьє; церква у Фоліньо, арх. М. Фуксас; Ювілейна церква в Римі, арх. Р. Мейер, церква в Мераті, арх. М. Ботта) не можуть прижитися на українському ґрунті, оскільки чужі емоційному стану, духовному рівню, світосприйняттю, вихованню, стилю життя українців.

Історично так склалося, що в українському храмовому будівництві найбільш експериментують із куполами ренесансного та барокового періоду, оскільки свого розквіту архітектура церкви зазнала саме в ті часи. Візантійські куполи, що культивуються у храмах Московського патріархату, асоціюються в Україні з імперською владою Візантії чи Росії, тому сприймаються неохоче, або вороже. Адже «сферичний купол православного храму став не лише втіленням небесного склепіння, а й символом єдності влади правителя на землі й Бога на небі, втіленням ідеї верховенства Бога і царя, яке відбивало особливості становища монарха у православному світі, на відміну від католицького типу храмів, де втілено ідею вищості влади Бога та його намісника на землі – Римського папи над владою феодалних монархів Західної Європи (в інтер'єрі католицьких храмів домінує вітар)» [1; 26–27]. В Україні, де імператорів сприймали неохоче, таке розуміння куполу підтримувалось лише російською церквою та владою Москви, а тому в час національних відроджень куполи церков змінювали, надаючи їм колориту та граціозності форми. Досить згадати Софію Київську, Успенський собор.

Особливістю українських церков були не лише оригінальні купола, але й її внутрішній висотний відкритий простір. «Саме в архітектурі храмів із висотно розкритим простором найповніше втілювалося уявлення українців про піднесено прекрасне та небесне. Це відповідало ментальності нашого народу, його високому пориванню до духовності та віри в Бога» [2; 9]. Основа архітектури наших церков, – вважає М. Німців, – у функції церковної будівлі та вияві релігійно-обрядової духовності нашої Східної Церкви. Власне ці дві функції якнайчіткіше реалізовані у висотному розкритті храму, який був «архітектурно піднесеним, завершений під банником та копулою, що символізувало небесні простори понад вірними» [6; 70].

Основою християнського храму є також дві осі, що організують його простір. Вертикальна вісь відповідає за сприйняття храму в його духовному вимірі. Висота небесних склепінь куполів роблять небеса зримими для людини, ближчими, хоч і недосяжними. Горизонтальна вісь прокладає

шлях до Бога, до «Свята святих», що підсилюється мистецтвом фрески, іконопису, мозаїки, вітражу. Ця вісь виражає сутність та ієрархію духовного світу і суть Біблійного вчення.

Спрощення архітектурної композиції храму по горизонталі (відсутність притвору, відкрита вівтарна частина), яке простежується в модернових храмах, зміна його символіки, порушує не лише канони храмубудування, але й нівелює народні традиції, розхитує фундамент віри. При зміні архітектурно-просторової та планувальної структуру церкви може з'явитися спокуса змінити символи і канони християнської віри. Таке нігілістичне ставлення до надбань багатьох поколінь створює атмосферу недовіри і байдужості до культури народу, історії церкви. «Основним виявом функціональності церкви є традиційна архітектурна композиція, значить спосіб планування церкви та творення самої архітектоники, себто згромадження архітектурних об'ємів-просторів, з'єднання архітектурних мас та елементів в одну гармонійну й естетичну цілість. Архітектурна композиція української церкви повинна залишатись незмінною, як незмінним є український обряд» [6; 78].

Наповненість інтер'єру храму образами та сценами з біблійного життя, орнаментальними композиціями, що несуть глибокий символічний зміст, складають враження багатства і наповненості як земного, так і небесного життя, розшифровують промисел творіння людини Господом. А відсутність розписів, чисто вибілені стіни, скромний іконостас роблять храм бідним і позбавленим естетичного вираження. «Можна прослідкувати таку тенденцію, що архітектори виконуючи проекти церков не співпрацюють з художниками – монументалістами, що спеціалізуються на розписі храмових інтер'єрів, а, можливо, ми втратили вже таких фахівців? Саме тому стіни та склепіння сучасних церков у більшості своїй залишаються просто біленими, в них не прораховане місце розташування фресок, орнаментальних рядів, ікон. Використання кольору в інтер'єрі залишається повністю поза межами цікавості архітекторів...» [3].

Будівля храму, як і кожне творіння мистецтва, повинна мати свій художній образ, що буде цікавим досконалістю у кожній деталі і загалом. Архітектор М. Кацахян [4; 185] писав, що архітектура, як мистецтво, виникає лише тоді, коли всі елементи архітектурної композиції, матеріально-технічні і естетично-виразні компоненти організуються так, що, відповідаючи практичному призначенню, вони в той же час підкоряються ідейному задумові – втілення художнього образу.

Барокові форми храмової архітектури XVIII ст. неповні без барокових ікон, орнаментів, різьби, інших декоративних елементів, того натхненного життя, яке дихає з кожного куточку храму. Готичні храми середньовіччя свою архітектурну форму підкреслюють стрілчастими арками, кольоровими вітражами, скульптурними химерами, оригінальним орнаментом, характерним лише для середньовіччя. Коли людина бачить готичний храм, перед нею відроджується епоха Середньовіччя, де владу мала церква, де і досі панує страх гріха. Страх перед Богом, бажання молитися, покаятися перед вівтарем: «Господи, прости мене, я грішний!». Середньовічні зодчі зуміли досягти найвищої сходи в мистецтві. Вони не лише архітектурно-просторовим вирішенням храму поєднали землю з небесами, а створили образ величі, могутності, аскетизму і вічності, жахливими химерами застерегли людей, що на дорозі до Бога їх очікують ці жахливі потвори гріха і сумніву. Своєю майстерністю зодчі дали душу самому храмові і людина в ньому відчуває присутність цієї душі.

Українські архітектори постмодерну у пошуках художнього образу храму свого часу намагалися зберегти найкраще. Вдалим архітектурно-художнім та просторовим рішенням сучасної церковної архітектури, на думку автора, є храмовий комплекс у с. Буки Сквирського району Київської обл. (арх. Ю. Бабич). Заслуговує на увагу трактування традицій архітектури екстер'єру та інтер'єру, в якому органічно вписаний іконостас, що створює цілісний художній образ храмового комплексу.

Висновки. Архітектура храму організовує сакральне середовище в межах містобудівельного простору, де церква є візуальною домінантою оточуючого середовища, а також у межах внутрішнього простору храму, в якому християни мають можливість провести обряд духовного самовираження. Від того, як архітектор зуміє поєднати сучасні матеріали, модернові форми та традиції об'ємно-просторових і архітектурно-художніх рішень при будівництві храму, буде залежати успішне задоволення релігійних потреб віруючих. Кожен архітектор, що бере на себе відповідальність храмубудування, повинен пам'ятати про його призначення. «Основами української церковної архітектури є функція церкви і релігійно-обрядова духовність нашої Східної Церкви. Архітектура і конструкційне заложення даної церковної будівлі мусить задовольнити перш за все цю функцію церкви, що становить основу традиції українських церков» [6; 70]. «Архітектор-храмотворець повинен утілити небесну реалію храму в особливій знаковій мові через архітектурну форму. Він стоїть перед завданням не стільки зображення, скільки перетворення дійсності» [5].

Відзначаючи велику кількість стильових прийомів архітектурно-просторових вирішень української церковної архітектури, особливо в останній період, що характеризується необмеженими можливостями новітніх матеріалів та конструкцій, віддаючи належне творчим пошукам сучасних архітекторів-храмобудівників, автору хотілось зробити декілька зауваг. На його думку, шлях до творення сучасної церковної архітектури лежить через поєднання традиційного та універсального – гармонізації унікально-універсальних співвідношень, вмілого поєднання традицій побудови храму з сучасними об'ємно-просторовими рішеннями і застосуванням новітніх матеріалів, при цьому необхідно акцентувати увагу на унікальному явищі української сакральної архітектури – ритміці візуального силуету, тридільності й пірамідальності об'ємно-просторових рішень, внутрішньо-висотному відкритому просторі, завершенню куполом ренесансного або барокового типу, оскільки свого розквіту архітектура церкви зазнала саме в ті часи.

Список використаної літератури

1. **Вайнтруб І.** Семантика християнських храмів Середньовіччя / І. Вайнтруб // Людина і світ. – 1996. – № 8. – С. 26–30.
2. **Гнідець Р. Б.** Традиція у формах баневих завершень церков українського архітектурного модерну та її вираження в сучасному храмобудуванні / Р. Б. Гнідець // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: зб. наук. пр. Сер. 6. Архітектура. – Л., 2008. – № 632. – С. 7–14.
3. **Дерев'яно І. С.** Сучасна храмова архітектура та тенденції її розвитку [Електронний ресурс] / І. С. Дерев'яно. – Режим доступу: <http://librar.org.ua>
4. **Кацахян М. Г.** Проблемы современной теории архитектуры / М. Г. Кацахян. – М., 1973. – С. 183–186.
5. **Кеслер М. Ю.** Развитие архитектуры современного православного храма [Електронний ресурс] / М. Ю. Кеслер // Благоукраситель, 2009. – Изд-во «ОРТОХ Русиздат». – № 1. – Режим доступу: <http://kesler.ortox.ru>
6. **Німців М.** Традиція архітектури українських церков / М. Німців // Альманах українського народного союзу на рік 1982 = Almanac of the Ukrainian National Association for the year 1982. – Джерзі Сіті – Нью-Йорк : Свобода. – С. 70–82.
7. **Популярний Корбузье.** Капелла в Роншане [Електронний ресурс] // Livejournal. – грудень, 2008. – Режим доступу: <http://corbusier.livejournal.com>
8. **Странников Д.** Традиционность против модернизма в современной церковной архитектуре. Католический взгляд / Д. Странников [Електронний ресурс] // Livejournal. – Jun. 16th, 2013 – Режим доступу: <http://daniil-skitalec.livejournal.com>
9. **Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций [Електронний ресурс] / С. Хантингтон. – Режим доступу: <http://gradaran.mskh.am/sites/default/files>
10. **Храмовий комплекс у с. Буки Лауреат державної премії України, 2007** [Електронний ресурс] // Я архітектор. – Режим доступу: http://architector.ua/view_portfolio/religion
11. **Церква Різдва Пресвятої Богородиці (Львів)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. **Церква св. Луджі Оріоне** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
13. **Церква та універсальна зала на вул. Лінкольна у Львові** [Електронний ресурс] // Симетрія. Архітектурна майстерня. – Режим доступу: <http://www.symmetry.com.ua>

References

1. **Vajntруб I.** Semantika hristijans'kih hramiv Seređn'ovichchja / Irina Vajntруб // Ljudina i svit. – 1996. – № 8. – S. 26–30.
2. **Gnidec' R. B.** Tradicija u formah banevih zavershen' cerkov ukraїnskogo arhitekturnogo modernu ta її virazhennja v suchasnomu hramobuduvanni / R. Gnidec' // Visnik NU «L'vivs'ka politehnika»: zb. nauk. prac'. Ser. 6. Arhitektura. – L'viv : L'vivs'ka politehnika, 2008. – № 632. – S. 7–14.
3. **Derev'janko I. S.** Suchasna hramova arhitektura ta tendencii її rozvitku [Elektronnij resurs] / I. S. Derev'janko – Rezhim dostupu: <http://librar.org.ua>
4. **Kacahjan M. G.** Problemy sovremennoj teorii arhitektury / M. G. Kacahjan – Moskva: Pravlenie sojuza arhitektorov SSSR, 1973. – S. 183–186.
5. **Kesler M. Ju.** Razvitija arhitektury sovremenного pravoslavnogo hrama [Elektronnij resurs] / M. Ju. Kesler // «Blagoukrasitel'», 2009. – Izdatel'stvo «ORTOX Rusizdat». – № 1. – Rezhim dostupu: <http://kesler.ortox.ru>
6. **Nimciv M.** Tradicija arhitekturi ukraїnsk'ih cerkov / M. Nimciv // Al'manah ukraїnskogo narodnogo sojuza na rik 1982 =Almanac of the Ukrainian National Association for the year 1982 / – Dzherzi Siti – Nju Jork: v-vo «Svoboda». – S. 70–82.
7. **Populjarnyj Korbjuz'e. Kapella v Ronshane.** [Elektronnij resurs] // Livejournal. – grudен', 2008. – Rezhim dostupu: <http://corbusier.livejournal.com>
8. **Strannikov D.** Tradicionnost' protiv modernizma v sovremennoj cerkovnoj arhitekture. Katolicheskij vzgljad / Daniil Strannikov [Elektronnij resurs] // Livejournal. – Jun. 16th, 2013. – Rezhim dostupu: <http://daniil-skitalec.livejournal.com>

9. *Hantington Samjujel' Stolknoenie civilizacij* [Elektronnij resurs] / Samjujel' Hantington. – Rezhim dostupu: <http://gradaran.mskh.am/sites/default/files>
10. *Hramovij kompleks v s. Buki. Laureat derzhavnoï premii Ukraïni 2007* [Elektronnij resurs] // Ja arhitektor. – Rezhim dostupu: http://architektor.ua/view_portfolio/religion
11. *Cerkva Rizdva Presvjatoï Bogorodici (L'viv)* [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. *Cerkva sv. Luidzhi Orione* [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
13. *Cerkva ta universal'nij zal na vulici Linkol'na u L'vovi* [Elektronnij resurs] // Simetrija. Arhitekturna majsternja. – Rezhim dostupu: <http://www.symmetry.com.ua>

Кюнцли Романна Васильевна, кандидат филологических наук, доцент Львовского национального аграрного университета

Особенности архитектурно-пространственных решений современной украинской церкви

Удовлетворить высокие требования украинского общества и религиозных общин относительно архитектурно-пространственного решения современной храмовой архитектуры возможно только при основательном изучении и новой трактовке национальных традиций, поиска современных форм для выражения, сохранения своеобразия и идентичности украинской церковной архитектуры при использовании новейших методов строительства и материалов.

Ключевые слова: современная церковная архитектура, украинский христианский храм, традиционное, национальное, современное.

Kiuntsli Romanna, Ph.D. of Philology Lviv national agrarian university

Features of architectural and spatial solutions in modern Ukrainian church

The special feature of the architectural and spatial solutions of modern Ukrainian church architecture is a combination of traditional and modern. The tradition of temple building – is an element of culture that reveals the vision of God through the eyes of the people and determines person's place in the spiritual world. The tradition is expressive when it featured through architectonics of temple building and temple's interior design. It is through space organizing Ukrainian church can trace the evolution of national spirit. Conservative foundation of theology reflected in traditional spatial construction of the church and its paintings is evolving into a new interpretations, creating the interior of the church closer to modern man. At the present stage of development of sacred architecture Ukrainian architects face a task of creating an architectural space organization of the church with optimal conditions for the prayer and worship and where an image of temple of God is correctly reproduced by the colors and symbols offset by the psychological and emotional state. Architecture of temple provides sacred environment within town building site, with the church as the visual dominant, as well as within the interior of the church. The successful satisfaction of the religious needs of the people will depend on architect's ability to combine modern materials, shapes, three-dimensional architectural and artistic solutions during the construction of the temple. The author wanted to make a few remarks in regards to the large number of stylistic architectural and spatial solutions in Ukrainian church architecture, especially in the last period, characterized by unlimited possibilities of new materials and structures.

Key words: modern church architecture, Ukrainian Christian church, traditional, national, modern.

Надійшла до редакції 2.10.2015 р.

УДК 398.54

Понікарівська Наталія Андріївна, аспірантка
Харківської державної академії культури

ВІДДАНІ АНАФЕМІ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО КАТЕГОРІЮ ЗАЛОЖНИХ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

Аналізується образ відданих анафемі в контексті вивчення уявлень про категорію заложних покійників у системі української народної культури. Акцентується увага на порівнянні архаїчних дохристиянських світоглядних й морально-етичних основ із заповідями й постулатами християнського віроучення.

Ключові слова: анафема, заложні, українська народна культура, християнське віроучення, світогляд, культурна девіація, санкція.

Постановка проблеми. Цілеспрямоване дослідження заложних як окремої категорії покійників починається у науковій творчості видатного етнографа Д. Зеленина. У фундаментальній роботі «Очерки русской мифологии. Умершие не своей смертью и русалки» (1916 р.) автор подає новий концепт походження істот слов'янської міфології й демонології – від померлих «не своєю» смертю, –